

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Л.І. Шлеїна

Актуальність дослідження. Початок ХХІ століття став новим якісним рубежем в історії розвитку людства, адже глобалізація, інформаційна революція, гуманізація, демократизація суспільства, інтенсифікація крос-культурних комунікацій суттєво вплинули на основи соціальної системи, спричинивши глибинні зміни соціальних інститутів і практик повсякденного життя людей, їх уявлень, цінностей, міжособистісних комунікацій, моральних норм, життєвих цілей і стратегій. Зазначені перетворення призвели до необхідності осягнення складних онтологічних проблем нової реальності з метою вироблення комплексної стратегії адекватного протистояння новим цивілізаційним викликам та актуалізували проблему щодо формування нової інфраструктури соціальних взаємовідносин, особистісних комунікацій (зокрема гендерних), які потребують належного методологічного забезпечення.

Становлення української держави, утвердження цивілізованих норм життя, інтеграція у Європейське співтовариство передбачає гармонізацію суспільних відносин. Розвиток нашого суспільства вимагає радикальних змін у забезпечення рівних можливостей громадян незалежно від статі у різних сферах суспільного життя.

Значне місце у трансформації існуючої системи гендерних відносин, формуванні егалітарної свідомості молодого покоління належить системі освіти. Саме освіта як одна з найважливіших соціальних інституцій виконує функції передачі та поширення знань, вмінь, цінностей, ідеалів і норм від одного покоління до іншого, спроможна закласти теоретичні та практичні засади для гендерного виховання студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень. Треба визнати, що компетентнісний підхід є ключовим об'єктом рефлексії в сучасній українській педагогічній науці.

Безпосередньо упровадження компетентнісного підходу досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Гриньова, Ю. Бойчук, І. Бойко, О. Гулай, Т. Кристопчук, С. Куликовський, Я. Логвінова, О. Локшина.

Джерелознавчу базу дослідження становлять наукові доробки вчених щодо: гуманітаризації та гуманізації національної системи вищої професійної освіти (І.Зязюн, Н.Ничкало, О.Савченко, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін.); інтеграції гендерних досліджень у професійну підготовку студентів (С.Вихор, І.Іванова, І.Мунтян, О.Цокур та ін.); гендерної педагогіки і психології (Л.Булатова, Т.Говорун, О.Кікінежді, І.Кльоцина, В.Кравець, Л.Штильова та ін.); гендерної освіти і виховання студентів (І.Зверєва, Я.Кічук, Л.Міщик, С.Харченко, Л.Яворська та ін.); становлення гендерної ідентичності юнаків і дівчат періоду студентської юності (І.Кін, А.Мудрик, З.Фройд, Е.Шпранглер, Е.Еріксон та ін.); формування професійно важливих якостей та культури майбутніх фахівців (О.Біда, М.Букач, С.Величко, В.Гриньова, С.Золотухіна, Л.Кондрашова, З.Курлянд, С.Мельничук, В.Радул, А.Рацул, Р.Хмелюк та ін.).

Попри значну увагу з боку вітчизняних науковців до типологічного аналізу компетентностей та визначення специфіки компетентнісного підходу проблема відповідності визначень термінології компетентнісної парадигми принципам логіки та методології наукового дослідження, типологія самих методологічних підходів до розуміння компетентності, конструктивна критика методологічних рішень у розбудові компетентнісного дискурсу залишаються недостатньо вивченими аспектами імплементації компетентнісного підходу до вітчизняної системи вищої освіти. Аналіз попередніх досліджень засвідчив, що розвиток гендерної компетентності здобувачів вищої школи України це наукові дослідження і підготовка майбутніх науковців та навчання інтелектуальних професій. Оскільки йдеться не про початкову професійну підготовку, а про підготовку фахівців високого рівня кваліфікації для різних галузей господарства і суспільного життя, а отже про фахівців, які з часом поповнять інтелектуальну еліту

суспільства, визначатимуть напрям і темпи його розвитку. У переліку необхідних компетенцій таких фахівців гендерна компетентність має посідати чільне місце. Проте сформувати складові гендерної компетентності може сьогодні не кожен вищий навчальний заклад, адже важливими є не лише знання і не кількість вивчених дисциплін. Насправді, фахівця формує не тільки зміст повідомлень в ході навчального процесу, а й сама атмосфера, в якій це навчання відбувається.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування педагогічних умов формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів. Відповідно до мети можна виділити такі завдання: проаналізувати найефективніші засоби формування гендерно компетентної особистості; розглянути основні компоненти гендерної компетенції; проаналізувати наслідки впровадження гендерних аспектів у навчально-виховний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільним питанням гендерного виховання студентської молоді є формування гендерної компетентності. Гендерну компетентність окреслюють як набуту у процесі навчання інтегровану здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці, спрямованих і спонтанних впливів на особистість студента, що допомагає засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та установки у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя. Крім того, формування гендерної компетентності — це цілеспрямована діяльність, у результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях із вираженою гендерною складовою. Іншими словами — це рух у напрямку від гендерної некомпетентності до компетентності, тобто придбання та освоєння гендерних знань, умінь і способів гендерно коректної поведінки. Виділені складові гендерної компетентності (сформульовані як знання та вміння) можуть допомогти у формулюванні кінцевих цілей навчання в процесі гендерної освіти.

Важливо розуміти, що компетентнісний підхід постає певною модифікацією традиційного для вітчизняної педагогічної науки діяльнісного підходу. На жаль, у більшості досліджень компетентнісний підхід розглядається в якості модернізаційної інновації, що стосується змісту діяльності, залишаються менш дослідженими. Чи має теорія компетентнісної освіти ознаки парадигмальності? Навряд. Оскільки її впровадження мотивоване не народженням принципово нового визначення людини як суб'єкта, не діалектичним зняттям або революційним розривом з попереднім науковим досвідом, а протиріччями суспільного буття, посиленими розвитком сучасних інформаційних технологій.

У процесі дослідження гендерного виховання студентської молоді актуальним є питання про формування гендерної компетентності. О. О. Нежинська вважає, що «під гендерною компетентністю особистості слід розуміти знання, уміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їх індивідуально-психологічними (маскулінність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерні установки та стереотипи), які проявляються в повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [6, с. 212]. Т. О. Грабовська гендерну компетентність окреслює «як процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя і залучає їх до усталеної системи гендерних ролей» [4, с. 142]. Крім того, такий процес передбачає формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі та рівноправні соціальні взаємини статей.

Гендерна компетентність конструється на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, котрі розвиваються і трансформуються в суспільстві. У структурі гендерної компетентності виділяються три її

складові [5, с. 212]: когнітивна (обізнаність та усвідомлення гендерної проблематики), операційна (уміння і навички щодо впровадження гендерного підходу в управління в практику) та особистісна (прийняття себе і своєї статі, толерантне ставлення до представників іншої статі, засноване на гендерній рівності представників обох статей, бачення та попередження негативних проявів гендерних стереотипів). Гендерно не компетентні особистості не можуть звільнитися від тиску гендерно-поляризованої і андроцентричної культури, тому вони часто переживають конфліктні стани нереалізованих особистісних прагнень і невідповідності очікуванням. Одним з найефективніших засобів формування гендерно компетентної особистості є використання гендерної теорії в освіті студентів, оскільки:

- 1) гендерні питання — це питання виховання;
- 2) гендерні знання, цінності і стереотипи трансюються освітніми засобами через весь комплекс предметів, і через прихований навчальний план [10, с. 293];

Гендерний підхід в освіті має спиратися на концептуальні положення гендерної теорії, з точки зору яких повинні бути проаналізовані педагогічні явища як стратегія впровадження цих положень в освітню практику, до ціннісних орієнтацій якої входить гендерна складова. В освітній практиці гендерний підхід орієнтований на формування та затвердження практики рівних, що не залежать від статі, можливостей самореалізації особистості у всіх сферах його життєдіяльності та врахування статевих особливостей мислення у організації навчальних занять.

Використання гендерної теорії в освіті студентів непедагогічних спеціальностей буде ефективною, якщо виділити її основні принципи і розглянути, як вони можуть бути реалізовані у формуванні гендерної компетентності студентів.

Педагогічний процес має ґрунтуватись на таких принципах гендерної теорії:

1. Гендерна соціалізація не має бути пасивним процесом;

2. Необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б забезпечила формування гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм, гендерних нонконформістів;
3. Необхідно заохочувати як молодь розвивати широкий спектр людських якостей, який би не був обмежений рамками належності до певної статі;
4. Існуюча освітня система завдяки прихованому навчальному плану нав'язує патріархальні, андроцентричні, гетеросексистські стереотипи, цінності, установки і моделі поведінки;
5. Формування егалітарної гендерної компетентності можливе на основі використання принципу релятивізму, уваги до власного досвіду та розвитку критичного мислення.

В умовах сучасного суспільства формування гендерної компетентності студентів має відбуватися в рамках егалітарної гендерної культури, яка направлена на реалізацію принципів гендерної рівності. Про це свідчать як міжнародні, так і українські документи про права людини (Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»).

Спираючись на дослідження Олени Слободянюк [7, с. 198], було виділено основні компоненти гендерної компетенції:

1. Загальнокультурний елемент включає знання моделей різних народів, розуміння культурної обумовленості існуючих гендерних моделей, норм, стереотипів і установок; розуміння змін, які відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства;
2. Ціннісний елемент пов'язаний з ціннісними орієнтирами студентів: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість студентів на патріархальні чи егалітарні цінності; розуміння ціннісної природи гендерних схем і моделей, стереотипів і установок;
3. Навчально-пізнавальний елемент: вміння набувати знань з гендерних питань; вміння критично аналізувати гендерні схеми і моделі, які нав'язуються суспільством; навички деконструкції традиційних

патріархальних стереотипів; уміння відрізняти факти від домислів; володіння різноманітними методами пізнання стосовно гендерних питань;

4. Інформаційний елемент: уміння і навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, який торкається гендерної проблематики;

5. Комунікативний елемент включає знання, вміння і навички, які необхідні для ефективної комунікації в сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної саморепрезентації; здатність критично оцінювати свою діяльність в сфері гендерної взаємодії; успішно розв'язувати гендерні проблеми і конфлікти;

6. Соціально-трудова елемент враховує оволодіння знаннями та досвідом в гендерних аспектах громадській, соціально-трудова сферах, в питаннях економіки, права, професійного самовизначення;

7. Особистісний аспект направлений на оволодіння способами саморозвитку суб'єкта; розуміння себе суб'єктом гендерного самоконструювання; самоактуалізації гендерної ідентичності особистості; розуміння власної відповідальності за конструювання власного гендера.

Висновки. Ключова перешкода на шляху ефективного запровадження компетентнісного підходу в українській вищій школі полягає у відсутності системного опрацювання аналогічного досвіду інших освітніх систем, домінуванні риторики над прагматикою в нормативному дискурсі освітнього процесу, ігноруванні потреби в конкретній аналітиці соціології освіти, що є єдиним інструментом виявлення реального стану освітнього процесу в Україні. Міждисциплінарний синтез наук про освіту є стратегічним напрямком перебудови вітчизняної системи освіти, що має від ідентифікації самих освітніх механізмів, засобів та концепцій переходити до виявлення суспільних умов актуалізації компетентнісного підходу. Використання гендерної теорії в освіті студентів є основним фактором формування їх гендерної компетентності. В основі гендерної компетентності особистості лежить гендерна компетенція, реальний зміст якої залежить від нормативно-ціннісних настанов гендерної культури, що домінує у суспільстві.

Тому необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б сприяла формуванню гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм, гендерний нонконформізм. Подальші дослідження у такому напрямку мають попередити перетворення компетентнісної парадигми на самоціль.

Список використаної літератури

1. Бойчук Ю.Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти / Бойчук Ю. Д. // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : наук. метод. журн. – Чернівці : Черемош, 2013. – Вип. 13. – С. 130–135.
2. Бондар І.С. Компетентнісний підхід як сучасний інструмент державного управління розвитком вищої освіти в Україні / І. С. Бондар // Інвестиції: практика і досвід. – 2015. – №8. – С. 112–115.
3. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти / О. І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – 2009. – №2. – С. 41–51.
4. Грабовська Т. О. Шляхи гуманізації відносин педагогів з учнями / Т. О. Грабовська // Навчально-методичні про-блеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. — К. : МАУП, 1999. — 134 с.5
5. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посібник / За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. — К. : Логос, 2004. — 212 с.
6. Нежинська О. О. Модель гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О. О. Не-жинська; Університет менеджменту освіти АПН України, Асоц. Без перерв. освіти дорослих ; редкол.: О. Л. Ануфрієва та ін. ; голов. ред.. В. В. Олійник // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. — К. : Геопринт, 2008. — Вип. 10. — С. 212—219.

7. Слободянюк О. М. Гендерна теорія як фактор формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів/ О. М. Слободянюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 4. – С. 198
8. Кристопчук Т.Є. Компетентнісний підхід: європейський вимір / Т. Є. Кристопчук // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2011. – №6. – С. 33–41.
9. Куликовський С. Генеза поняття «компетентність» у європейській та українській педагогічній науці / С. Куликовський // Людинознавчі студії. Педагогіка. – 2014. – Випуск 29. – С. 92–103.
10. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании : понятие скрытого учебного плана / Е. Ярская-Смирнова // Гендерные исследования. — 2000. — № 5. — С. 295—301.
11. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII від 01 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – №37-38. – Ст. 2004

References

1. Boichuk Yu.D. Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova modernizatsii suchasnoi osvity / Boichuk Yu. D. // Osvitnii prostir. Hlobalni, rehionalni ta informatsiini aspekty : nauk. metod. zhurn. – Chernivtsi : Cheremosh, 2013. – Vyp. 13. – S. 130–135.
2. Bondar I.S. Kompetentnisnyi pidkhid yak suchasnyi instrument derzhavnoho upravlinnia rozvytkom vyshchoi osvity v Ukraini / I. S. Bondar // Investytsii: praktyka i dosvid. – 2015. – №8. – S. 112–115.
3. Hulai O.I. Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova novoi paradyhmy osvity / O. I. Hulai // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky. – 2009. – №2. – S. 41–51.
4. Hrabovska T. O. Shliakhy humanizatsii vidnosyn pedahohiv z uchniamy / T. O. Hrabovska // Navchalno-metodychni pro-blemy formuvannia optymalnoho pedahohichnoho klimatu v shkilnomu kolektyvi. — K. : MAUP, 1999. — 134 s.5

5. Hendernyi pidkhid v upravlinni zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy : navch. posibnyk / Za zah. red. V. V. Oliinyka, L. I. Danylenko. — K. : Lohos, 2004. — 212 s.
6. Nezhynska O. O. Model hendernoi kompetentnosti kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / O. O. Ne-zhynska; Universytet menedzhmentu osvity APN Ukrainy, Asots. Bez pererv. osvity doroslykh ; redkol.: O. L. Anufriieva ta in. ; holov. red.. V. V. Oliinyk // Visnyk pisliadypломnoi osvity: zb. nauk. prats. — K. : Heoprynt, 2008. — Vyp. 10. — S. 212—219.
7. Slobodianiuk O. M. Henderna teoriia yak faktor formuvannia hendernoi kompetentnosti v kulturolohichnii osviti studentiv/ O. M. Slobodianiuk // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. — 2011. — № 4. — S. 198
8. Krystopchuk T.Ie. Kompetentnisnyi pidkhid: yevropeyskyi vymir / T. Ye. Krystopchuk // Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. — 2011. — №6. — S. 33–41.
9. Kulykovskyi S. Heneza poniattia «kompetentnist» u yevropeiskii ta ukrainskii pedahohichnii nautsi / S. Kulykovskyi // Liudynoznavchi studii. Pedahohika. — 2014. — Vypusk 29. — S. 92–103.
10. Yarskaia-Smyrnova E. Hendernoe neravenstvo v obrazovanyy : poniatye skrytoho uchebnogo plana / E. Yarskaia-Smyrnova // Hendernye yssledovanyia. — 2000. — № 5. — S. 295—301.
11. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» №1556-VII vid 01 lypnia 2014 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). — 2014. — №37-38. — St. 2004